

"סרטי בריאות" והיחס אליהם בעיתונות הכללית והיהודית בארצות הברית בשנים 1910–1918

יעל אוהד-קרני

המכה החזקה ביותר לבורות והדחיפה החזקה ביותר להסברה-הארה תבוא מסרטים.¹
הבעיה היא הנגשת מידע למרבית האוכלוסייה הקוראת [אנגלית] בקושי רב ואולי
אף אינה קוראת כלל, אשר "נתקלה" בהצלחה של מה שקרוי "הוראה עם הנאה".
ההערכה היא שבעשרת הלילות הראשונים של ההופעות, צפו בסרטים (סרטי בריאות)
60,000 צופים (א"ב אמונס, אוגוסט 1915).²

מבוא

לפי מישל פוקו נחלקת הרפואה החברתית לשלוש רמות: רפואת המדינה, הרפואה
העירונית ורפואת כוח העבודה או הרפואה הקהילתית, המכוונת לקבוצות המוחלשות
בחברה.³ יכולותיה הארגוניות, הרגולטוריות והביצועיות של הרפואה החברתית מאפשרות
למדינה להגביר את שליטתה בחיי אזרחיה במטרה לשמור על בריאותם. הטענה שזו
מטרת פעולותיה של המדינה מאפשרת לה להצדיקן.

בימי מצוקה ומגפה נבחנת פרדיגמת הרפואה החברתית. אם רשויות המדינה אינן
מתערבות בחיי האזרחים מתוך תפיסה אידיאולוגית ליברלית המחדרת את שאלת תפקידיהן
של קהילות אתניות ודתיות ושל מנהיגיהן בתחום בריאות הפרט, האם תפקידן לחנך?
להסביר? לתמוך ללא רגולציה? ניכר כי דווקא בתקופת חירום, כאשר המחויבות של
הארגונים הקהילתיים והאתניים לאנשיהם מבוססת על רצון טוב, הם מתקשים ליישם
מדיניות מניעתית.

הדיון המתנהל בימים אלה סביב שאלות רפואיות וחברתיות מזכיר מגפה רבת קורבנות
בראשית המאה העשרים, ומחקר היסטורי בנושא יכול להציג לציבור נושא לא ידוע ולהיות
רלוונטי ומרתק.⁴ מגפה היא אירוע בריאותי בקנה מידה היסטורי, ובאה לידי ביטוי בין
השאר בתרבות, בעיתונות, בקולנוע, ביצירה האומנותית ובתנועות חברתיות. במאמר
זה אבחן את יחסם של קהילות ומנהיגים יהודים ולא-יהודים למאמצים להנגשת מידע
ולאמצעי ההסברה למניעת התפשטות המגפה שנקטו הממשל וארגונים לא-ממשלתיים
בארצות הברית בקרב מהגרים בראשית המאה העשרים.⁵

ימי המגפות כימי האנושות. הן זירזו את התמוטטותן של אימפריות כמו האימפריה
הרומית והמיתו אוכלוסיות שלמות במקומות ובזמנים שונים: במאה הארבע-עשרה הביאו

ספנים ספרדים מחלות לא מוכרות לאזור הים הקריבי וליבשת דרום אמריקה; בימי המגפה השחורה באותה מאה נספו שליש מהאירופים, ובמאה התשע-עשרה מתו רבים במגפות של כולרה, דבר וחצבת. במאה העשרים מתו במגפת השפעת הקרויה "השפעת הספרדית" בין חמישים לשמונים מיליון אנשים. היסטוריונים של הרפואה ושל התרבות חקרו מגפות שונות, אך עדיין נותרו סוגיות שיש לחקור, כמו השפעותיה של המודעות להגיינה במרחב הציבורי והפרטי על התפתחות המגפה, דרכי הנגשת מידע לאוכלוסיות חלשות וקשייה של המדינה המודרנית למנוע את התפרצותן. ייתכן שהדרך הנכונה להתמודד עם מגפות הייתה ועודנה להגביר את המודעות להגיינה ולהמתין בסבלנות עד חלוף רוע הגזירה או עד זיהוי הגורם למחלה ופיתוח החיסון נגדה. בראשית המאה העשרים, בעת התפרצויות של מגפות כמו שחפת ובמציאות שבה עדיין חסרו חיסונים מסוימים ותרופות לטיפול בהן, נותרו המאבק ההסברתי להגיינה טובה יותר והריחוק החברתי בין הכלים המעטים שהרפואה הציבורית פיתחה וניצלה בפועל.

בשיא תקופת ההגירה לארצות הברית היו המהגרים הקבוצה החלשה ביותר מבחינות רבות, ובהן היעדר יכולת הישרדות כלכלית וחוסר מודעות לצורך לשמור על היגינה ובריאות רופפת. נוסף על כך האשימו אותם בפגיעה בסדרי החברה הן ישירות והן בעקיפין. החשש מפני מצבם הבריאותי והכלכלי של המהגרים גבר במישור המקומי והלאומי כאחד, והם נדחו מבחינה חברתית. דחייה זו באה לידי ביטוי גם בעיתונות, בדיומיים טקסטואליים ויזואליים שליליים, שתיארו את תרבותם הקולקלת של המהגרים. באותה תקופה הגיעו מהגרים גם לקהילות ולערים באירופה; גם ערים וקהילות אלה התמודדו עם חלק מהבעיות הללו. כך לדוגמה, באמצע המאה התשע-עשרה התגלו בעיות סניטריות בלונדון ובערים אחרות שקלטו מהגרים ממזרח אירופה, ובהם גם יהודים.⁶ בארצות הברית, יחידים וקבוצות פרוגרסיביות כמו "צדק חברתי" (Social Gospel), שעם חבריהן נמנו מנהיגים חברתיים ודתיים כמו רבנים רפורמים וכמרים פרוטסטנטים, שמו להם למטרה להגן על החלשים ביותר בחברה האמריקנית ולעזור להם. בין היתר פעלו יחידים וקבוצות אלה כדי להנגיש מידע למהגרים שלא ידעו קרוא וכתוב באנגלית או לא דיברו אנגלית כלל. פעילות זו הייתה חלק מהמאמץ להעניק למהגרים כלים להתמודד עם החברה החדשה ולשרוד בה ולסייע להם להיות עצמאיים.⁷

נעשו מאמצים להנגיש בכלים ויזואליים מידע שמטרתו הבלעדית הייתה מניעת תחלואה והתפשטות מגפות. העלאת מודעות הציבור וחינוכו להגיינה נעשתה באמצעות מדיום מודרני – סרטי קולנוע ייעודיים (סרטי הסברה קצרים וסרטים עלילתיים ארוכים יחסית, 20-30 דקות, שבמרכזם דמויות שסבלו משחפת).⁸ סרטים אלה, שהיו חלק מהמאבק למניעת מגפות, לא זכו לתהודה רחבה בקרב מהגרים וותיקים בראשית המאה העשרים. העיתונות הכללית והיהודית עסקה בשחפת, שהייתה סמל למגפות בעיני הציבור, וכן בטיפוס, בכולרה ובִּכְבֵּר שגבו מחיר יקר של חיי אדם, בפרט בקרב קבוצות חלשות בחברה. למרבה הפלא תמיכתם של מנהיגים כמו הרב הרפורמי סטפן סמואל

וייז בשימוש בסרטי הסברה ייעודיים במסגרת המאבק במגפות, לא משכה את תשומת ליבם של עורכי עיתונים ומובילי דעה בארגונים ובקהילות יהודיים ולא-יהודיים, ולא שכנעה אותם בחשיבותם של סרטי הבריאות.

המדיום העיקרי שבו השתקפה המציאות בראשית המאה העשרים בארצות הברית ובאירופה היה העיתונות, ובכללה העיתונות היהודית. בהיותה פלטפורמה תרבותית, לשונית וחברתית שמשקפת בנאמנות את חיי התרבות והחברה בציבור, משמשת העיתונות של אותם ימים את החוקרים כיום. העיתונות פעלה ככמה מרכזית לעשייה תרבותית ולשיג ושיח בכל הנושאים שעמדו על הפרק. ככל שהתעשר מגוון העיתונים שיצאו לאור, כך עלתה חשיבותם לחוקרי התקופה. מההיבט היהודי, מהימנותה של העיתונות ויכולתה לשקף הלכי רוח שרווחו בקבוצות שונות נובעות בעיקר מן העובדה שעיתונים יומיים, שבועונים וירחונים שייצגו זרמים רעיוניים ודתיים שונים נדפסו בשפות רבות והופצו באזורים שונים. בזכות מגוון זה אפשר להצליב את המידע ולבסס עליו את המחקר. מדורים מסוימים בעיתונות היהודית בידיש ובאנגלית שיקפו את המצוקה של המהגרים – במכתבים למערכת, בכתבות, בידיעות ובתמונות. מטעמים אלה העיתונות של אותה תקופה היא כלי מרכזי במחקר זה.

מהגרים ומגפות: השחפת כסמל

ההגירה ההמונית הביאה לארצות הברית מחלות לא מוכרות, והתפשטותן הפכה את מאבקן של הרשויות למנוע מחלות לקשה מנשוא, ולעיתים קרובות לחסר סיכויים גבוהים להצליח. ממדי התופעה הדאיגו את הרשויות הפדרליות הממונות על ההגירה בארצות הברית, וכן הנהגות מקומיות כמו עיריות או ראשי מדינות.⁹ מהגרים נבדקו בבדיקות רפאיות קפדניות טרם כניסתם לארצות הברית, למשל בשער ההגירה באליס איילנד שבניו יורק.¹⁰

במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, בניסיון למנוע חדירת מחלות מדבקות ומגפות בארצות הברית, חייבו הרשויות את המהגרים החולים לשוב לארצות מוצאם, ונאסרה כניסתם של איטלקים, סינים ויוצאי מזרח אירופה. חייהם של המהגרים עוררו חשש מהדבקה המונית: האזורים שבהם התגוררו סבלו מצפיפות אוכלוסין ומתנאי תברואה רעים,¹¹ במפעלים לעיבוד פרוות וטקסטיל שבהם עבדו היה זיהום אוויר חמור,¹² ולא נשמרה בהם ההיגיינה באזורי התגודדות ובילוי. הבעיה האקוטית הייתה חוסר ההסתגלות של מהגרים חדשים לצפיפות העירונית, ותנאי חיים והיגיינה ירודים ביותר. חלק מהמהגרים היהודים הגיעו מאזורי מגורים ועבודה כפריים במזרח אירופה, כמו למשל תחום המושב שברוסיה, שבו התגוררו בעיירות קטנות שבכל אחת מהן חיו כאלף איש בממוצע. הם לא הכירו את התנאים השוררים בכרך ואת השפעת החיים בו על הבריאות.¹³ ההגירה בתנאי תברואה ירודים ביותר והמגורים הצפופים מאוד ברובעי המהגרים בערים גדולות יצרו תופעה מדאיגה שפתרונה לא נראה באופק.¹⁴ מותו של

הסופר שלום עליכם (אברמוביץ') ממחלת השחפת בשנת 1916, עשור לאחר בואו לארצות הברית, עורך צער רב בקרב יהודים רבים והם ליוו אותו בהמוניהם בדרכו האחרונה. תנאי מגורים וסניטציה ירודים, צפיפות בשכונות של בנייני מגורים גדולים שבהם דירות קטנות ובמקומות עבודה גרוועים – כל אלה אָתְּגְרוּ את רשויות בריאות הציבור במדינה, בעיר ובשכונה, אך הן התקשו לתת מענה יעיל. נוסף על כך התברר שמיליוני מהגרים אינם יכולים להשיג מידע כשמתחוללת מגפה, ולכן אינם נוקטים אמצעי זהירות מהידבקות. הסיבה לכך הייתה אי-ידיעה של השפה האנגלית, שבעטייה כל הפרסומים באמצעי המדיה השונים – מודעות רחוב (אלא אם כן הן נכתבו בשפתם), כתבות בעיתונים והרצאות – לא היו נגישים למהגרים.¹⁵ כמו כן התברר הקושי לשנות הרגלי התנהגות של מהגרים לא רק במרחב הפרטי, אלא גם ובעיקר במרחב הציבורי: במקומות בילוי, במרכזי התקהלות המוניים, בבתי ספר, בשווקים, בבתי תפילה ובגני שעשועים. כך למשל בערך בשנת 1916 הואשמה הקהילה האיטלקית בניו יורק בחוסר מודעות לסכנת מחלת הפוליו (שיתוק ילדים) ובהפצתה.¹⁶ כל זה התרחש בהיעדר ביטוח רפואי ממלכתי כמו זה שהתפתח בדנמרק, בשבדיה ובגרמניה.¹⁷

השחפת היא מחלה עתיקת יומין. ידוע לנו שהיא הייתה קיימת במצרים הפרעונית בשנת 2400 לפסה"נ בערך, בתקופת המקרא,¹⁸ באירופה הימי-ביניימית, באמריקה הטרומ-קולומביאנית ובתקופה המודרנית. במאה התשע-עשרה הבחינו חוקרים שאזורים עירוניים צפופים נגועים במחלה. מדענים ניסו לאבחן ולבודד את החיידק בדרכים שונות, ובהן חקירת מקורות המחלה בבעלי חיים. השחפת מדבקת ביותר וההידבקות בה מתרחשת במגע ישיר עם נשימה או עם רסיסים של נוזלי גוף של חולים. ידועים כמה סוגים של שחפת, כמו שחפת ריאתית ושחפת בטנית. חולי שחפת ריאתית סובלים מקשיי נשימה ובמקרים רבים מדלקת ריאות, ולעיתים קרובות גורמת המחלה למוות, והבטנית גורמת בעיות עיכול ונשימה וללא טיפול עלולה לסכן חיים. במאה התשע-עשרה ובמחצית הראשונה של המאה העשרים טרם נמצאו חיסונים לרוב המחלות, ובכללן השחפת, וסכנת ההידבקות במחלה גברה מחודש לחודש. הפחד הציבורי מהמחלה הלך והתעצם ככל שגברה הצפיפות שנוצרה עקב התיעוש המואץ וההגירה ההמונית. חיידק השחפת (*Tuberculosis Mycobacterium*) פגע במיליארדים ברחבי העולם, ולפני כ-150 שנה כונתה השחפת בכינויים שונים: המגפה הלבנה (*The White Plague*), מחלת החייטים ומחלת בית המלאכה – תופעה המעידה על נוכחותה בתרבות ובשיח ועל דימויה השלילי. המקור לכינויים "מחלת החייטים" ו"מחלת בית המלאכה" הוא בעובדה שרבים מבתי המלאכה שבהם עבדו פועלי המתפרות בניו יורק ובערים גדולות אחרות הוקמו בבתי דירות שתנאי הסניטציה בהם היו לקויים. השם "המגפה הלבנה" הגיע כנראה מהמראה החיוור האופייני לחולי השחפת.

רוברט קוך היה הראשון שבודד את חיידק השחפת במעבדה במאוס 1882, ובשנת 1905 הוא זכה על כך ועל ניסיונותיו למצוא תרופה למחלה בפרס נובל לרפואה.¹⁹ בשנות הארבעים הצליחו חוקרים להפיק חיסון יעיל יותר לשחפת. המאבק במגפת השחפת והמאמצים למנוע את התפשטותה העסיקו את הרשויות האמריקניות שנים רבות, ללא הצלחה ניכרת. כאשר חלה עלייה ניכרת בתמותה, ובהיעדר מענה רפואי, ראו הרשויות המקומיות והפדרליות את ההתגייסות למאבק זה כמשימה לאומית. כאשר התברר למדענים ולראשי מערכת הבריאות שהשחפת הורגת רבים ללא קשר לגיל ולארץ המוצא, הוחלט להיאבק בהתפשטות המחלה באמצעות מניעת ההידבקות או צמצומה.²⁰ החשש העיקרי היה מהשלכותיה של מגפת השחפת בתחומי חיים שונים כמו המסחר, התעשייה, החינוך הציבורי והתרבות ובענפי המזון והבילוי.²¹ מגפת השחפת בארצות הברית נחקרה בהיבטים שונים, אך רק מעטים מהמחקרים עסקו בדרכי מניעתה, ומעטים אף יותר עסקו בשימוש באמצעים חזותיים כדי ללמד את הציבור כיצד לשמור על היגיינה.

הגירתם של מיליוני בני אדם לארצות הברית ולמרכז אירופה ומערכה הועילה למדינות שקלטו אותם, כי היא הביאה איתה כמות בלתי-נדלית של כוח אדם. הגירה זו תרמה לכלכלה, לתעשייה ולמסחר, אך העמידה במבחן את שירותי הבריאות הציבורית בארצות אלה.²² תנאי החיים הקשים והיעדר היגיינה נאותה באזורים עירוניים צפופים חידדו את הקושי שיצרה תפיסת העולם הקפיטליסטית שרווחה בארצות הברית. אף על פי שאושרה קליטתם של מהגרים, במיוחד של הנזקקים והנדכאים, כפי שביקשה המשוררת הידועה אמה לזרוס (1849-1887), לא דאגו מספיק לבריאותם. השביתה הגדולה של עובדים (ובמיוחד עובדות) בבתי מלאכה בשנת 1910 עוררה את דעת הקהל לתנאי עבודתם – או שמא עבודתם.²³ תנאי התברואה הירודים במקומות העבודה היו רק חלק מהסיבות לשביתה, והגילוי שרק שלישי מהעובדים בריאים הדליק נורה אדומה אצל רשויות הבריאות. בעקבות הגילוי הוסיפו רשויות אלה על ההרצאות עוד אמצעי הסברה: דפי הסבר ומאמרים. אולם קבוצות המהגרים החדשות, שעימן נמנו כשני מיליון מהגרים יהודים שטרם התערו בחברה מבחינת השפה והרגלי החיים, לא הבינו את ההרצאות ודפי ההסבר, וודאי לא הפנימו את המסרים בדבר היגיינה.²⁴ עובדה זו זירזה את פנייתם של גורמי ההסברה הרשמיים למדיום החזותי שהשפעתו על הצופים הייתה רבה. עובדים סוציאליים ואנשי רפואה התחבטו כיצד להנגיש את המידע מציל החיים למהגרים. הנה דברים שכתבה גרייס אבוט (1878-1939), עובדת סוציאלית משיקגו, על סמך ניסיונה:

המהגר והקהילה – [...] זהו אפוא אתגר קשה מאוד להסביר לציבור שכישוריו באנגלית דלים, על צעדי הזהירות שיש לנקוט כדי למנוע מחלות. העובדה שרובם (המהגרים) באו מאזורים חקלאיים וחיים בערינו בשכונות צפופות שבהן רמת התחלואה גבוהה, מצביעה על ההכרח ללמד אותם מהי בריאות הציבור. בשנים האחרונות פעלו בתחום זה רבות כמה מחלקות עירוניות לבריאות הציבור כדי להיענות לצורך חיוני זה. אך

אינן די בתליית מודעות, בהרצאות ובסרטים [סרטי הסברה] בשתיים-עשרה או חמש-עשרה שפות כדי להפיץ את המסר של בריאות הציבור.²⁵

נקודת המפנה: סרטים לקידום בריאות הציבור

כלי הסברה חינוכי חדשני ששימש במאבק למניעת מחלות מדבקות היה הקרנת ”סרטי בריאות” (Health Films). לפני 1910 השתמשו רשויות ההגירה והבריאות במגוון אמצעים כדי למנוע את התפשטותן של מחלות מדבקות: הרצאות, תערוכות, שיעורים בבית הספר, חקיקה לאומית ומקומית ורגולציה באמצעות מינוי ועדות לפיקוח סניטרי בשכונות מגורים ובמפעלים. הוקצו משאבים והושקעה חשיבה לצורך עריכת מסעות הסברה מאורגנים שכללו כנסים, הרצאות, תערוכות של תמונות וקידום מחקרים. בשנת 1910 החלו להופיע סרטים אילמים, שהיו אמצעי חזותי חדש להסברה על היגיינה ככלי במאבק נגד השחפת.²⁶

ההשוואה בין יחסו של הציבור האמריקני לשימוש בסרטי הבריאות ובין היחס לסרטים אלה בקרב מהגרים יהודים בעשור שבין 1908–1918 יכולה ללמד על סיכויי הצלחת המאבק באמצעות סרטים למניעת המגפה, ועל הקשיים התרבותיים לאמץ כלי זה בקרב שתי אוכלוסיות מרוחקות ונבדלות מבחינה מעמדית וכלכלית. במוקד הדיון יעמדו השאלות שלהלן: האם קהילות יהודיות בערים מרכזיות שבהן הייתה התחלואה גבוהה הפנימו את גודל הסכנה ושיתפו פעולה עם הרשויות שנלחמו במגפה? האם מנהיגי קהילות אלה התיירו ועודדו צפייה בסרטי ההסברה הללו, שנועדו לסייע לבריאות הציבור? האם עשו יותר מכך – פרשו את חסותם על הקרנת סרטים אלה? האם ראשי קהילות אלה, דתיים ולא-דתיים, דאגו להפיץ מידע בנושא או אולי דווקא מנעו את הפצתו?²⁷ אם אומנם נמנעו משימוש בסרטים ככלי הסברתי, האם ההימנעות נבעה מחוסר ההבנה של גורמי המחלה ושל הדרכים למניעתה? האם האמינו כי הציבור היהודי חסין למחלות יותר מן הציבור הכללי ובשל כך היו אדישים למציאות?

בטרם נעמיק בשאלת השימוש בסרטים למניעת שחפת, יש לציין כמה עובדות שמרמזות על האווירה ששררה בקרב מנהיגים ובעלי עמדות השפעה בציבור היהודי בארצות הברית בשאלת הצורך במעורבותם בתחום הבריאות. מחד גיסא, בתקופה זו הוקמו מוסדות טיפול ושיקום (סנטוריום) לחולי שחפת שיועדו לציבור היהודי. מאידך גיסא, חלק ממובילי הדעה המעיטו בחשיבות הצורך לפעול לטובת העניין. כך למשל בשנת 1914 טען רופא יהודי בשם מוריס פישביין שמספר המתים בקרב היהודים היה נמוך ממספר המתים בקבוצות אחרות ובציבור האמריקני ככלל. אף שהעיסוק בנושא זה היה יוצא דופן, פישביין כתב על כך מאמר ובו ניסה לחקור את נתוני התחלואה במחלות מדבקות בקרב יהודים.²⁸ בהסתמכו על מחקרים נוספים הוא טען שבאופן יחסי רגישותם של יהודים למחלות הנפוצות בציבור הרחב פחותה במידה ניכרת. הסיבות שהוא מנה היו אורח חייהם, הכללים הדתיים שהם נוהגים לפיהם, הטקסים שהם מקיימים

והאיסורים שחלים עליהם, כמו למשל הגבלת השתייה לשוכרה. לדבריו, בזכות כל אלה הייתה רמת ההיגיינה בציבור היהודי גבוהה באופן יחסי, ולכן הם נדבקו במגפה פחות משכניהם. כן ציין פישביין את האפשרות שהיחשפות מוקדמת למחלות מחסנת נגדן, ושכך היה גם במגפות במאות הקודמות. לדברי פישביין שיעור קורבנות המגפה בקרב היהודים בארצות הברית היה נמוך משיעורם בקבוצות מהגרים אחרות. פישביין טען שהיהודים חסנים למחלות גם בגלל ייחודם הגנטי, דבר הראוי לציון בשל העובדה שהייתה תחלואה גבוהה בקרב העובדים היהודים הרבים בתעשיית הבגדים והפרוות, שבה שררה צפיפות רבה ותנאי העבודה היו ירודים מבחינה היגיינית.²⁹

בשנת 1908 עלה מספר החולים בשחפת ברחבי העולם, והמחלה הייתה לגורם המוות העיקרי בארצות הברית: השחפת גבתה שם 38,000 קורבנות, ומספר זה אינו כולל את המתים ממחלות נשימתיות אחרות.³⁰ בשנים 1909-1910, בעקבות עלייה בתחלואה ובמקרי מוות, החלו לראשונה לפעול ועדות בדיקה סניטריות שבחנו את מצבם הבריאותי של עובדים בבתי מלאכה ועודדו חשיבה על אמצעי הסברה נוספים.³¹ באותה שנה נדפסה לראשונה ידיעה בעיתון על שימוש בסרטים למטרת לימוד בקרב סטודנטים לרפואה בבתי החולים, בהוראת ביולוגיה וזואולוגיה באקדמיה ולהנאת המתעניינים. הידיעה הדגישה את החדשנות שבצפייה בתנועות מיקרואורגניזמים בעזרת חידושיה הטכנולוגיים של המצלמה וביכולת להגדיל אובייקטים מיקרוסקופיים, כמו חיידקים למשל, פי 800 ויותר. כשנתיים לאחר מכן, כפי שעולה למשל ממודעה משנת 1910 (שבה חיו בארצות הברית 92.2 מיליון איש), הופיעו כמה דיווחים על הקרנת סרטי הסברה בנושא שתיית חלב "נקי" – כלומר מפוסטר – לפני ילדים בבתי ספר של יום ראשון בכנסיות.³² בתקופה זו ערכו גופים כגון הצלב האדום האמריקני ורשויות הבריאות הפדרליות, המדינתיות והעירוניות פעולות הסברה כדי למנוע הפצת מחלות. במסעות הסברה אלה נעשה שימוש במגוון אמצעים טקסטואליים כמו הרצאות ומודעות בעיתון המלוות בתמונות, אך לא בסרטים.

אזכורים מעטים בלבד לשימוש בתמונות נעות, כלומר סרטי בריאות, היו בכמה עיתונים בארצות הברית, כמו למשל בעיתון היידי דיא ווארהייט ב-1913. ידיעות אלה תיארו בדרך אגב את האפשרות ללמוד על היגיינה ועל מחלות ותסמיניהן מצפייה בסרטים,³³ ואולם אי אפשר לראות בהן קריאה להיעזר בסרטים לטובת המאבק במגפות. הצורך בסרטים ייעודיים ככלי הסברתי התבהר באיטיות. אחרי שנצפו בבתי הספר לרפואה, שימשו הסרטים לעיתים כ"ספרי לימוד" להוראת מדעים בבתי ספר כלליים. בחלק מהסרטים הייעודיים הקצרים הללו, שאורכם היה לרוב חמש עד עשר דקות, הוצג הרעיון שיתושים וחיידקים הם המעבירים מחלות.³⁴

נקודת המפנה בשימוש בסרטים ייעודיים אלה נבעה מהמסקנה שהוסקה במערכת הבריאות הציבורית בארצות הברית כי ממדי המגפה אינם פוחתים למרות מאמצי ההסברה שנעשו, וכי המערכת אינה יכולה לתת מענה לבעיה. הבנה זו הביאה למפנה

תודעתית: בהיעדר אמצעים למיגור המגפה פנו לנסות דרך חדשה לחנך את הציבור – הדרך החזותית. מאמצי ההסברה החדשים כללו תחילה תערוכות תמונות, וכעבור זמן גם סרטים. עם זאת יש לציין שמפנה תודעתי זה היה קשור בעיקר לגייטימיות של מהלך כזה בעיני הציבור האמריקני. מחוסר ברירה ובהרבה אי-נחת התקבלה ההחלטה שאפשר לנצל את יתרונותיהם של סרטים כטקסטים חזותיים, כדי שישמשו ככלי הסברה במאבק נגד מחלות ומגפות. רבים נאחזו בתקווה שבאמצעות סרטי בריאות שהופקו לחינוך ילדים צעירים יעבור המידע על דרך היווצרות המחלות, ובעיקר על כללי ההיגיינה והריחוק החברתי, גם למבוגרים בבית. ואולם בשלביו הראשונים לא זכה פרויקט זה לעדיפות בהנגשתו לקהילות מהגרים גדולות כמו אלה שבניו יורק, שיקגו ופילדלפיה, שבהן הייתה סכנת ההידבקות גדולה.

תחילה נעשה ניסיון לגבש מדיניות וחשיבה פרקטית וחינוכית, שבמסגרתה נדונה השאלה כיצד יש להפיץ את המידע החיוני לבריאות הציבור בדרך חזותית. חברת הסרטים של תומס אלווה אדיסון הוזמנה להפיק סרטי בריאות לפי תחומים כמו עיבוד חלב לשתיה ומוצרי חלב. אדיסון, ממציא וחוקר אמריקני ידוע, היה מהגדולים שבמפיקי הסרטים בראשית ימי הקולנוע. הוא האמין מאוד ביכולתם של סרטים, כאמצעי חזותי וחדשני, לשפר את איכות ההוראה ולקדם את לימוד המדעים.³⁵ אדיסון וחברת ההפקה שלו שיתפו פעולה עם משרד הבריאות האמריקני כדי להפיק סרטי בריאות אלה ולהפיצם, בתקווה שיוקרנו גם בבתי הספר.³⁶ במהלך שלוש שנים הופקו שישה סרטים עלילתיים למחצה, אשר במרכזם עמדו המאבק בשחפת ונושאים נוספים. הסרט *The Man Who Learned* משנת 1910, למשל, עסק בפסטור ובהיגיינה של חלב: "סרט זה הופק והופץ לאחרונה על ידי חברה ההפקה 'אדיסון', בעזרת ועדה החלב בניו-יורק, ובו ניתן לצפות בהבדל המובהק בין השיטה הישנה לייצור חלב ובין הדרך החדשה [...] הסרט מיועד למחלקת הבריאות העירוני של עיר זו [סאלט לייק סיטי, יוטה]."³⁷

הסרט "התעוררותו של ג'ון בולד" (*The Awakening of John Bold*) הוקרן בקהילות ובציבורים שונים ברחבי ארצות הברית כחלק מהמאבק למניעת התפשטות המגפה.³⁸ רשויות הבריאות והחברה הניחו שאחת הדרכים היעילות להפיץ את המידע היא ש-17 מיליון התלמידים בבתי הספר הציבוריים ישמשו כמתווכים בין הרשויות ובין הוריהם, שרבים מהם היו מהגרים. כפי שנכתב במאמר "Fight for the Spread of Hygienic Knowledge" מ-1911, המחשבה הייתה שהילדים יעבירו להוריהם מידע חיוני על דרכים לשמירת היגיינה.³⁹ הרשויות והחברה האמינו שדרך הסברה זו תהיה יעילה יותר מתערוכות וממידע כתוב.⁴⁰ בשל הצורך בעבודת ועדות מקומיות וארגוני בריאות אורחיים כמו American Association of Labor Legislation,⁴¹ החלו בשנת 1911 ביחזמות מקומיות להקרנת סרטי בריאות. כך היה למשל בדנוור, בשכונת מערב קולפסק בדנוור שבקולורדו ובסולט לייק סיטי "כאשר ניתנה 'הרצאה קצרה במסגרת 'קמפיין חינוכי למניעת שכרות' ב'אולם המאה העשרים', שאחריו יתקיים דיון בין הנציגים. סרטים

הוצגו כדי להדגים את עמדת החברה בנושאי דיור, בריאות ופעילות פנאי. הסרטים מתארים התפשטות מחלה על ידי 'זכוב הבית', מאבק למען 'חלב טהור' (חלב מפוסטר) ופעילות נגד שחפת".⁴²

לאור ההצלחה בהפצה הראשונית, החלה הרשות הפדרלית לבריאות הציבור להפיק ולהפיץ סרטי בריאות כמו הסרט העלילתי "עלי שלכת" (*Falling Leaves*) מ-1912, שמטרתם הסברה באמצעים ויזואליים. חלק מן הסרטים היו דידקטיים וחלקם סרטים עלילתיים קצרים. סרטי הבריאות התמקדו בדרכים חדשות ומוצלחות לשמור על היגיינה כדי לעצור את התפשטותן של מחלות ולשמור על הבריאות ככלל ועל בריאות מערכת הנשימה בפרט, בתקווה שהעלילה תמשוך את הקהל שבתקופה זו החל להתקרב לקולנוע. בשנת 1912 התפרסמו כתבות רבות על סרטי הבריאות, והמושג החל להתקבע בשיח הציבורי. הניסיונות לבלום את התפשטות המחלות בשנים 1914-1915 השפיעו על צריכת תרבות הפנאי. כך לדוגמה עודדו את הציבור בכל הגילים לצאת לפארקים במקום לבלות במקומות סגורים, ולשאוף אוויר נקי באזורים פתוחים מחוץ לעיר הגדולה. חלק מהעדויות מתארות עד 5,000 צופים בהקרנת סרטי בריאות בכל ערב, כלומר 60,000 בחדש וחצי. סרטים אלה הוצגו בחינם בפארקים גדולים בווישינגטון, בניו יורק, בבוסטון ובערים אחרות. הקרנת סרטי הבריאות בפארקים הציבוריים חינם אין כסף היא ראייה נוספת לחשיבות שייחסו הרשויות לנושא. הרשויות דאגו להפצה מכוונת ומהירה של סרטים. בין הסרטים שהופצו באותה תקופה: *The Awakening of John Bold* (1911); *Fly Pest* (1911); *Falling Leaves* (1912); *The Temple of Molloch* (1914); *Kissing* (1914); *Germes* (1914); *The Red Cross Nurse* (1914)⁴³.

רופא הריאות מוריע לאחות הגדולה שהיא חולה בשחפת, בעוד אחותה הצעירה מבקשת ממנו לעזור ולרפא את אחותה.
מתוך: *Falling Leaves*, USA 1912 (B&W, Silent), Director Alice Guy

דבריו של הרופא למשפחה ואובדן התקווה לריפוי.
מתוך: *Falling Leaves*, USA 1912 (B&W, Silent), Director Alice Guy

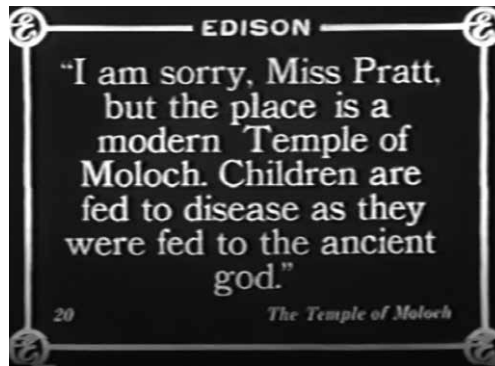
לטענת מומחים, סביב 1915 הצפיפות בערים הגדולות, המחסור באוויר נקי ותנאי סניטציה והיגיינה ירודים היו הגורמים להידבקות במחלות. לדבריהם אפשר היה להפסיק את ההדבקה באמצעות ניהול הלימודים בבתי הספר באוויר הפתוח, הגבלת משחקי ילדים במרכזי ספורט ומחוץ להם או אף איסור גורף על קיומם.⁴⁴ סרטי הבריאות עצמם הוקרנו גם במקומות הומי אדם וגם באולמות קטנים, והצפייה בסרטים העמידה רבים בסכנת הדבקה.

חלק ניכר מסרטי הבריאות מן השנים 1911-1915 מתארים עלילות המתרחשות בחוות בריאות או בסנטוריום למניעת שחפת או להבראה מהמחלה. להבנת הגורמים הרפואיים באותה עת, יציאה למרחבי הטבע והחיים הרחוק מהערים הגדולות והצפופות הגדילה את הסיכוי להילחם במחלה ולהירפא ממנה.⁴⁵ יש מקום להניח שיהודים נכחו בהקרנות אלה, כחלק מהציבור העירוני הכללי, שהגיעה באלפיו לפארקים כפי שהתפרסם בניו יורק טריביון:

סרטי בריאות עוזרים לרבים

המונים צופים בסרטים המצביעים על דרכים למניעת שחפת. קרוב ל-20,000 איש הגיעו עד כה לאזורים פתוחים כדי לצפות בסרטים המוקרנים בפארקים בידי המחלקה לבריאות הציבור והוועדה למניעת שחפת בארבע הקרנות בשבוע האחרון. סרטי הבריאות שהוצגו מייצגים סיפורים השופעים צורך אנושי על המסך. בין הסרטים המדורבנים כל מי שחושד שיש לו שחפת ללכת לרופא או למרפאה כדי להיבדק ולקבל מידע כללי לשיטות למניעת הידבקות בשחפת. פרנק ה' מייס, מזכיר הוועדה למניעת שחפת, אמר שהקרנות של סרטי בריאות יכולות להימשך במהלך כל הקיץ ברוב הפארקים בעיר.⁴⁶ בחודשי החורף הקרים בשנים שלאחר מכן המשיכו להקרין סרטים כאלה לא רק בפארקים ציבוריים, אלא גם במקומות סגורים.⁴⁷ לא מצאתי תשובה לשאלה מדוע הוקרנו הסרטים במרחבים פתוחים: האם לשם מניעת הדבקה שעלולה להתרחש באולמות קטנים

וסגורים, כפי שהוכיחו חוקרים כעבור זמן? האם כדי להעלות את מספר הצופים, כדי להגדיל את פוטנציאל הפצת המידע או לשם השגת רווח מהתגודדות המלווה במסחר? הייתה זו תקופת עלייתו של הקולנוע העלילתי. החלה הקרנת סרטים באורך מלא, ולעיתים קרובות הוקרנו סרטי בריאות לפני עשרות אלפי צופים בשבוע שלפני או אחרי הסרט המרכזי. אחד הסרטים המזוהים ביותר עם המאבק במגפת השחפת, *The Temple of Moloch*, שיצא לאקרנים בדצמבר 1914, עסק בניסיונותיו של רופא להיאבק בשחפת שקורבנותיה הטרגיים "מועלים למולך". הסרט זכה לפופולריות והוקרן פעמים רבות עד תום העשור. שיטה נוספת לקרב את הקהל לנושא המאבק במחלה שנוסתה הייתה קיום אירועים שבהם שילבו הקרנות של סרטים פופולריים עם הרצאות בנושאי בריאות. שיטה זו הצליחה באופן זמני בלבד.

מתוך: *The Temple of Moloch*, USA 1914 (B&W, Silent), Director Langdon West

מנהיגות בקהילה וקולנוע חברתי: הילכו שניים יחדיו?

העלאת המודעות למאבק במגפות בעיתונות היהודית בארצות הברית פיגרה מאוד אחרי העיתונות האמריקנית הכללית. אומנם הופיעו בעיתונות היהודית אזכורים למאבק במגפות לפני שנת 1914, אך הסרטים לא צוינו ככלי הסברתי אפקטיבי ומקובל. בשנת 1914 התפרסמה בעיתון יהודי ידיעה יוצאת דופן על אירוע הקרנת סרט בריאות בתיאטרון "גרנד" שבמדיג'י, מינסוטה לפני קהל שכלל יהודים.⁴⁸ בשנת 1915 חלה עלייה במספר הנדבקים בשחפת אחרי כארבע שנים של הפצת מידע על דרכי המאבק במחלה בעזרת סרטי בריאות. רשויות הבריאות הודו שיכולתן לשנות את המצב לטובה מועטה ביותר, אף שנעזרו בסרטונים ייעודיים לחינוך להיגיינה גם בקרב מהגרים שלא דיברו אנגלית. למרות העלייה בתחלואה, מספר האזכורים של סרטי הבריאות בעיתונות לא עלה במידה ניכרת, ומספר המאמרים והידיעות בנושא נותר כשהיה במהלך שנת 1915.⁴⁹ לשם השוואה, קהילות וקבוצות של מהגרים יהודים באנגליה נחשפו למידע על מניעת מגפות באמצעות סרטי בריאות עוד קודם לכן. באנגליה נזכר לראשונה השימוש בסרטים

THE WASHINGTON TIMES, WEDNESDAY, AUGUST 2, 1916

NEWS OF SOCIETY IN CAPITAL AND AT SUMMER RESORTS

Warm Weather Pined Skills Social Activities of Washington Boardwalk.

DOINGS OF OFFICIAL SET

Summer Plans of Those Who Are at the Seashore and in the Mountains.

VISITING RELATIVES HERE

Mr. and Mrs. J. M. ... and ...

Preach Gospel of Good Health With Films on Boston Common

City Light Organization and State Officials Sponsor Exhibition.

WANT RED CROSS UNITS RESTORED

Miss Deane to Let Supplies into Germany Under Other Conditions.

CHIEF JUSTICE WILL RETURN TO NEW YORK

He Has Been in City for One Week Since Court's Adjournment.

ORGANIZE TO AID RUSSIAN SUFFERERS

Bills of Introduction to House and Senate.

TODAY'S BEST FILMS

At the ...

PROTEST AGAINST OLD DOMINION RATES

Virginia's Power Commission to Hear Public Complaints.

Be Careful in Using Sleep on Your Hair

Use ...

Elk Grove Butter

Get You a Wedge-shaped Fan

Carroll Electric Co.

714 12th St. N. W.

You Can Afford to Buy An Electric Range

\$10 Cash and \$10 Per Month

ידיעה על הקרנת סרטי בריאות בפארקים בבוסטון, לטובת הסברה לציבור הרחב. *The Washington Times*, August 2, 1916

למניעת המחלה בקרב יהודים במודעה בעיתון היהודי המרכזי, *The Jewish Chronicle*, כבר בשנת 1910, כארבע שנים לפני פרסום קיומם של סרטים אלה בעיתונות היהודית האמריקנית.⁵⁰ המאמרים והידיעות בעיתון מעידים על מודעות ראשונית ועל התייחסות לנושא. הייתכן שרשויות הבריאות והרווחה האנגליות קשרו בין מספרי החולים בקהילה היהודית ובין מגוריהם הצפופים ותנאי עבודתם בערים גדולות ותעשייתיות כמו לונדון,

ובעקבות זאת עודדו את הצפייה בסרטי בריאות?⁵¹

יש שיטענו שמנהיגי דת יהודיים לדורותיהם לא ראו את העיסוק בנושאי בריאות וחברה כחלק מתפקידם הדתי, וסברו שעל "בעלי בתים" – אנשים בעלי מעמד שאינם בעלי סמכות דתית – לעסוק בכך.⁵² דבר זה נכון שבעתים באמריקה, שבה מעמדם של בעלי הבתים בקהילה היה נמוך בהשוואה למעמדם במזרח אירופה. אולם טענה זו לא נתבררה, והשאלה מי היה אמור ליידע ולהנחות את הציבור, שחלקו כבר עזב את קהילת האם שלו וחי ללא הנהגה, נותרת תלויה ועומדת. האם תפקידם של מנהיגי הקהילה,

ובהם הרבנים, היה לעודד צפייה בסרטי בריאות? ושאלה הנקשרת לתהייה זו היא, האם ראשי קהילות לא עודדו צפייה בסרטים בגלל החשש מפיתויי הקולנוע? הייתכן שאלה הטרידו אותם יותר מהחשש מהידבקות? האם חשבו ראשי הקהילות במינסוטה, למשל, על הצלת חייהם של בני קהילותיהם כאשר סירבו להקים חדר לצפייה בסרטי בריאות, כבקשתן של ועדות או קבוצות בקהילות אלה?⁵³

מהמחקר עולה כי ככל הנראה לא השתדלו מנהיגי הקהילות היהודיות – במיוחד בני יורק, בשיקגו ובפילדלפיה, ערים גדולות שבהן היה ריכוז גבוה של יהודים – להפיץ היתר הלכתי או לקרוא לציבור לצפות בסרטים אלה. אנשי הקהילה עבדו וגרו בתנאי תברואה ירודים, וחרף זאת לא המריצו אותם לצאת ולצפות בסרטי בריאות. החוזה הלא-כתוב בין הרועים לצאן מרעיתם לא כובד. במחקר זה בחנתי עיתונים מערים שונות בארצות הברית שבהן היה ריכוז גבוה של יהודים, אך לא מצאתי עדות לכך שנשקלה האפשרות ללמד את הציבור היהודי באמצעות סרטים כיצד להימנע מחשיפה למחלות מדבקות כמו כולרה, פוליו ושחפת, וכך אולי להציל חיים. אומנם בתקופה זו, העשור השני של המאה העשרים, לא פורסמה בעיתונות היהודית התנגדות חד-משמעית לצפייה בסרטי בריאות, אך היו מעטים שניסו לעורר ולנער את הציבור היהודי מעמדת ההתכחשות לסרטים ולהביאו להשתמש בהם.

בין השנים 1910–1915 אוזכרו בעיתונות והוצגו לציבור האמריקני הכללי סרטי בריאות, ולכל הדעות המקצועיות סייעו סרטים אלה להצלת נפשות של אלפים. ואולם העיתונות היהודית בידיש או באנגלית לא הביאה סרטים אלה, שהובאו בהם הצעות פרקטיות לשמירה על היגיינה, לידיעת הציבור היהודי כשפרצו מגפות, אף שעיתונות זו שימשה מקור עיקרי למידע בקרב הציבור היהודי. סרטי בריאות נזכרו בעיתונות היהודית-אמריקנית רק ארבע שנים אחרי שהופיעו לראשונה בעיתונות האמריקנית הכללית, ארבע שנים מאוחר מדי ומעט מדי בהשוואה לרמת ההסברים על חשיבות השמירה על היגיינה שניתנו לציבור הכללי. גישה זו תאמה את הרתיעה הכללית מסרטים בקהילות היהודיות. כמו בתחומים אחרים, מתברר שגם בנוגע לסרטי בריאות, ואולי אף למדיום הקולנוע ככלל, העיתונות היהודית משקפת את יחסם של מובילי הדעה, של עורכי העיתונים ושל המנהיגים בציבור היהודי. כל אלה התעלמו מסרטים חיוניים אלה ולא קראו לציבור היהודי לצפות בהם. רובם ראו בקולנוע מדיום שלילי, מיותר ומסוכן מבחינה מוסרית לחברה, ובמיוחד לנוער, לילדים ולאמהות. על כן הם העדיפו להרחיקם מצפייה בסרטים, בלי קשר לשאלה מהו תוכנם. בעוד בקרב הציבור הכללי בארצות הברית התרחש במשך כחצי עשור שינוי ביחס לקולנוע הן כאמצעי לימודי-הסברתי הן כמדיום תרבותי-אומנותי, מעטים ממנהיגי יהודי ארצות הברית ראו כלי חזותי זה כבעל ערך.

שני אישים היו יוצאים מן הכלל שהעידו על הכלל: הרב ד"ר סטפן סמואל וייז שנזכר לעיל וד"ר א' מירקין. שניהם ניסו להתגייס לעזרת ציבור המהגרים שלא קראו או הבינו

אנגלית ולהפיץ מידע בנושא מניעת מחלות, ללא הצלחה. הסבריהם נפלו על אוזניים ערלות בגלל עמדתם של ראשי הקהילה, שרובם ככולם התעלמו מהסרטים מכול וכול ושללו את השימוש בהם להעברת מסרים חינוכיים.

הרב ד"ר וייז, שנודע כנון-קונפורמיסט וליברלי בדעותיו, החזיק בגישה חברתית פרוגרסיבית: לעודד ולקדם שיתוף פעולה בין מנהיגים יהודים לנוצרים.⁵⁴ הוא ניסה, ללא הצלחה, לקדם את ההסברה באמצעות סרטים. וייז היה חלוץ בשימוש בסרטים כאמצעי לימודי בקרב יהודים בארצות הברית. הוא היה הראשון – ובמשך שנים רבות היחיד – שזיהה את הפוטנציאל הטמון בסרטים קצרים וניסה לשכנע אנשי רווחה וחינוך להשתמש בהם, אך ללא הועיל. הוא טען שסרטים הם כלי יעיל מאוד לשיפור החינוך להיגינה בקרב ילדים והקדים מנהיגים ורבנים יהודים אחרים. כבר בשנת 1911, בעת שכיהן כרב של קהילת "בית הכנסת החופשי" בניו יורק, הוא הרצה בשיקגו לפני ועד יהודי מקומי לרווחת ילדים שהתכנס כדי לדון בנושא מניעת השחפת, והמליץ להקריין סרטי הסברה על חשיבות ההיגינה. שמונה שנים לאחר מכן, ב-1919, שוחחו וייז וידידו לדעה, הרב אדגר מגנין (1890-1984), עם הורים בשיקגו על האפשרות לקרב ילדים לעולם המודרני ולספק להם חינוך עשיר ומרתק יותר באמצעות צפייה מפקחת ומכוונת בסרטים.⁵⁵ תפיסתו החינוכית השפיעה על הבנתו את יתרונות ההסברה הוויזואלית.⁵⁶ מעטים מאוד בין ראשי הקהילה הרפורמית וראשי הקהילות היהודיות ככלל הסכימו עם דעותיו ופעלו כמוהו. רוב הציבור היהודי לא היה מודע לשימוש בסרטים ככלי למניעת מגפות, ומנהיגים יהודים לא לקחו חלק בפעילות זו ולא עודדו אותה. שותף לעמדתו של וייז בתחום החינוך היה ד"ר שמשון בנדרלי, האחראי למחלקת החינוך באיגוד המנהיגים היהודים "קהילה" שפעל בניו יורק. משנת 1912 הציע ד"ר בנדרלי לקדם את השימוש בסרטים לצורכי חינוך ואף ניסה לעשות זאת, אך זנח את הפרויקט כאשר נתקל באי-אכפתיות/אדישות/חוסר עניין מצד אנשי חינוך בקהילה.⁵⁷

בקהילות היהודיות ניכר שינוי בהבנת היתרונות שבשימוש בסרטים לצורכי הסברה והוראה, אך בשנת 1913 עדיין הורגש חסר גדול בהעברת הרעיון לציבור היהודי. בעיתון דיא ווארהייט צוין שסרטים ייעודיים הם כלי לימודי יעילים לסטודנטים בהרצאות בקולג' לרפואה, אך לא הוזכרו סרטי הבריאות שהסבירו לציבור את הדרכים למניעת מגפות.⁵⁸ לעומת זאת בעיתונות האמריקנית הכללית באותה עת רווחו הקריאות לצפות בסרטים למניעת שחפת כמוסדות חינוך ורווחה שונים.⁵⁹

בתקופה שבה מגפת השחפת העסיקה רבים הופיעו בעיתונות היהודית ידיעות מעטות על שימוש בסרטים למניעת המגפה, ואף הן הופיעו רק בעמודים פנימיים. ברוב המקרים דובר בהן על יוזמות מקומיות; בינואר 1915 פורסמה בשולי העיתון הוותיק *B'nai B'rith Messenger* הודיעה על הקרנת סרטו של אדיסון שעסק במניעת שחפת. הסרט הוקרן בחינם באודיטוריום של בית ספר תיכון יהודי בלוס אנג'לס אחרי הרצאה על מניעת שחפת שנשא ד"ר ליאון שולמן.⁶⁰

אדם נוסף שעסק בסרטים ככלי הסברה יעיל הוא ד"ר א' מירקין, שהקדים את זמנו. הוא היה אינטלקטואל יהודי לא מוכר, כאז כן עתה. חיפושיו אחר פרטים ביוגרפיים או כתבים עליו העלו חרס, וכל שמצאתי הוא מאמר אחד שכתב ופרסומת בעיתון פארווערטס שבה נכתב כי המאמר שעתיד להתפרסם בעיתון די צוקונפט הוא מאמר היסטורי על קולנוע (Historical article about Cinematograph) (לעיתון היו שתי גירסאות, יידיש ואנגלית, ולעיתים בגרסה היידיש הופיעו מודעות באנגלית). בפרסומת לא הוזכר עיסוקו של מירקין במאבק הבריאותי, אלא רק חשיבות מאמרו להבנת הטכנולוגיה ומדיום הקולנוע.⁶¹

בינואר 1915 פרסם מירקין את מאמרו בירחון היידי די צוקונפט (העתיד) שאברהם ליסן (Lissen) היה לעורכו הראשי ב־1913. אחרי אברהם כהאן הוא היה עורך העיתון רב ההשפעה ביותר בחברה היהודית בארצות הברית. הירחון עסק בתרבות ובנושאי השעה, והמאמרים שפורסמו בו התאפיינו בהרחבה ובהעמקה גדולות הרבה יותר מאלה שבמאמרים שבעיתונים היומיים. מאמרו של מירקין, כחמישה עמודים אורכו, נדפס תחת הכותרת "סינעמאטאגראף – מואווינג פיקטשורס" (סינמטוגרף – תמונות נעות).⁶² במאמר מובאת הצעה פרקטית: להקדין סרטים כדרך למאבק יעיל במגפות בכלל ושחפת בפרט. המאמר לא זכה לתגובות ולתשומת לב בעיתונות היהודית ובכל פורום כתוב אחר, בקרב דוברי היידיש, האנגלית או העברית שבציבור היהודי.

בחלקו הראשון של המאמר מובא הסבר נרחב על תהליכים כימיים ואופטיים ועל ההתפתחות הטכנולוגית שתרמה להמצאת מצלמת קולנוע ומכונת ההקרנה.⁶³ ככל הנראה הוא נסמך על עיתונות מקצועית אמריקנית, ועל מאמר מ־1913 שנכתב ביידיש במזרח אירופה.⁶⁴ החידוש במאמרו של מירקין טמון בשימוש במונחים מקצועיים, שהוסיפו לאיכות כתיבתו. מירקין ייחד תשומת לב להתפתחות הקולנוע, לניתוח סרטים מרכזיים כמו שוד הרכבת הגדול (1905), לשיקולים כלכליים בתעשיית הסרטים, לחברות הפקה גדולות בלוס אנג'לס ולהפיכתו של הקולנוע למדיום אומנותי. הוא הציג את האפקט הריאליסטי שנוצר בצילום הקולנועי בעקבות התנועה של הדמויות. בזמנו לא רבים כתבו כך על הנושא.

בחלקו האחרון של המאמר מסביר מירקין את השימושים השונים שאפשר לעשות בסרטים, כמו סקירות מדעיות וצילומים של חיות בר באפריקה המראים כיצד הן מתנהגות בטבע. לדבריו כל אלה מלמדים את הצופים רבות. הוא משבח את יתרונם של סרטים ככלי להוראת נושאים שעבורם צריך מיקרוסקופ, שכן בעין בלתי מזוינת אי־אפשר להבחין ביצורים זעירים כמו תאים של חיידקים ומיקרובים שלדברי מירקין מצויים באוויר ובמים ומעבירים מחלות כמו דיפטריה, כולרה, טיפוס, שחפת ומחלת ריאות.⁶⁵ מירקין מסביר את הסכנה שביצורים מיקרוסקופיים אלה – "בנדיטים", הוא מכנה אותם – שיכולים להעביר מחלות מאדם לאדם במהירות, וכן את הסכנה הטמונה בחיות הנושאות אותם, כמו עכברים. לדבריו, לעיתים קרובות קורה ש"המיקרובים

מנצחים והעכבר מת". הוא קורא לתת מקום ל"עבודת המוח האנושי" במקום לשקוע במרה שחורה; במקום לפחד עד ש"הלב ירעד", "עלינו לתת למדע ולא לרגשות לקבוע את נקודת המבט שלנו". והוא מסכם: "המכה החזקה ביותר לראייתנו {להבנתנו} והדחיפה החזקה ביותר להסברה, יגיעו מצפייה בסרטים".

THIRTEENTH ANNUAL MEETING OF JEWISH CONSUMPTIVES' RELIEF SOCIETY

The Thirteenth Annual Meeting of the Jewish Consumptives' Relief Society will be held at the Auditorium of the Irene Kauffmann Settlement, 1835 Center Avenue, Pittsburgh, Pa., Sunday, June 3rd, at 2 o'clock p. m., under the auspices of the National Directors of Pittsburgh.

The committee of arrangements consists of Mr. Joseph Bennett, chairman; Mr. Max Friedman, Mr. B. Horvitz, Mr. Max Tapolsky, Rabbi A. M. Ashinsky, Mr. H. B. Ferguson, Mrs. A. Finkelparl.

All members, contributors and friends of the Jewish Consumptives' Relief Society and all who are interested in the subject of tuberculosis are cordially invited to attend the Annual Meeting on the above date. Every community within three hundred miles from Pittsburgh should make an effort to send a delegate to the Annual Meeting. It is especially desirable that the National Directors in the various neighboring cities within a radius of two or three hundred miles should be present at the Annual Meeting. Already promises have been secured from a number of large cities, New York, Chicago, St. Louis, Philadelphia and Baltimore that delegations will be present at the Annual Meeting.

There will be an exhibit illustrating the work of the Jewish Consumptives' Relief Society by means of charts, photos, publications, replicas of buildings, moving pictures, and stereopticon views of the Sanatorium. Headquarters, William Penn Hotel.

קריאה לשילוב סרטים במערך ההסברה כנגד מגפות הגיעה לעיתון היהודי בני ברית מסג'ד (*Bnai Brith Messenger*, 01.6.1917, p. 1). התמונה מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

בבחירת הבמה העיתונאית לפרסום מאמרו, שעיקרו הסברת הצורך הרחוף למנוע את התפשטותן של מגפות, ביקש מירקין לפנות לאינטלקטואלים ולבעלי הדעה בציבור היהודי, שכן לפי גישתו היה צורך ביכולת הבנה והשפעה כדי לעמוד בפני התדבקות המונית ומוות בקהילות יהודיות. אלא שהמאמר לא עורר את המנהיגות היהודית להבין שמדובר בהצלת נפשות.

הלקה נלמד באופן חלקי כארבע שנים לאחר מכן; בשנים 1920-1919 היו שלושה גלי התפרצות של השפעת הספרדית, שפגעו בעיקר בצעירים. אז שונתה המדיניות שלפיה נהגו חלק מעורכי העיתונים והמנהיגים, והם החלו להמליץ על צפייה בסרטי בריאות כדרך למניעת הדבקה. העיתונות הכללית והיהודית בארצות הברית שינתה את גישתה, והוסיפה התייחסות מורחבת ומעמיקה יותר למאבק במגפות באמצעות סרטי בריאות. השפעת הספרדית הייתה מגפת שפעת שהחלה במחנות צבא בארצות הברית בשנת 1916 ומשם התפשטה לאירופה. לפי ההערכות הרגה מיליונים רבים ברחבי העולם. כך לדוגמה עורכי העיתון היהודי בני ברית נהגו כמו העיתונות האמריקנית הכללית והחליטו לפרסם מידע ולהביע עמדה מובהקת בעד שימוש בסרטים לעצירת מגפה זו.⁶⁶

אחד מסרטי הבריאות הדרמטיים ביותר שהופקו עד כה, *The End of the Road*,⁶⁷ שהוקרן בבית האופרה מסון (Mason) [...] זהו סרט שהופק כחלק מקמפיין חינוכי-

הסברתי למאבק במגפה הנגיפית וכעת הוא מופץ להקרנה לפני הציבור על ידי מחלקה לסרטי בריאות הציבור. למרות שעוצב מבחינה קולנועית כסרט בריאות, הוא יצירה בעלת עצמה פטודרמטית גרושה בענין אנושי ובמצבי מתח. הסרט הוא אומנותי מכל בחינה שהיא ומלמד לקח בדרך רבת עצמה.⁶⁸

עורכי העיתון ביקשו להבהיר לציבור הקוראים את חומרת המגפה, והסבירו את חשיבות הצפייה בסרטים המסבירים כיצד להימנע מהדבקה נרחבת. בדברים אלה הם ביקשו ליצור פופולריזציה של נושא הבריאות כדי לחנך ציבור גדול לצפות בסרטים שבהם לצד ההנאה מעלילה דרמטית ואטרקטיבית הצופים לומדים גם שיעור בריאותי חשוב. השימוש בסרטים ייעודיים לצורכי הוראת מדעים בבתי ספר התפתח לקראת סוף העשור השני של המאה העשרים, וייתכן שהמאבק הבריאותי שאפף את התרבות ואת החברה כולה תרם לפיתוח זה.⁶⁹ נשיא ארצות הברית לשעבר דאז, ויליאם הווארד טאפט, קרא לציבור ב־12 בדצמבר 1919 לתמוך ברשות למאבק בשחפת ובצלב האדום האמריקני, ולהפנות תקציב גדול להפקת מסע הסברה לאומי להדברת מחלה זו, באמצעות איסוף מידע למען המאבק בכלים רבים, בהם גם סרטי בריאות.

הידיעה שבה התפרסמה הודעת הנשיא הופיעה בעיתון *The Jewish Monitor*.⁷⁰ הידיעה מעידה על מאבק היהודים במגפה החדשה. היא כללה ציטוטים נרחבים מהנאום שדרכנו להשתמש בסרטים לצורך מאבק זה.

סיכום

העיתונות האמריקנית בעשור השני של המאה העשרים שיקפה את יחסן של שתי קבוצות לשימוש בסרטי בריאות ככלי לחינוך ולהסברה בנושא השמירה על היגיינה ומניעת מגפות. שתי קבוצות אלה היו למעשה שני מעמדות חברתיים וכלכליים בציבור האמריקני: אזרחים ותיקים ומהגרים חדשים שלא ידעו קרוא וכתוב באנגלית. הציבור האמריקני הכללי נחשף למידע ולמאמצי הסברה בעניין מניעת מגפות ארבע שנים לפני שנחשפו אליהם קוראי העיתונות היהודית. ב־1915, שנת השיא של פרסומים בנושא בעיתונות היהודית בארצות הברית, התפרסמו כשלושים ידיעות ומאמרים העוסקים במאבק בשחפת. עם זאת, רק שלושה מהם עסקו בסרטי בריאות, והם נדפסו בעמודים פנימיים. מגמה זו מצביעה על עיסוק רב בהתפרצות מגפות, אולי אפילו על פחד מהן, אך סרטי הבריאות לא הוצבו במרכז המאבק לעצירת התפשטות המגפה. אומנם בעשור השני של המאה העשרים אומנים ומפיקים יהודים בארצות הברית היו פעילים בזירת הקולנוע, אולם היחס לסרטים בקרב יהודים היה מסויג והחל להיסדק רק בראשית שנות העשרים. המודעות מצד אנשי מקצוע בתחומי הבריאות, החינוך, הרווחה לצורך הדחוף בחינוך לשמירה על היגיינה ופעולות ההסברה השונות בימי המגפה, לא עוררה מנהיגים יהודים לעודד את קהילותיהם לצפות בסרטי בריאות וללמוד מהם. התעלמות והתנגדות שנבעו ככל הנראה מחשש חשיפה לסרטי קולנוע ולפעילויות פנאי פופולריות, שמא יביאו

לידי כשל מוסרי ולפגיעה במסורת ובקהילות יהודיות. על כן רוב המנהיגים היהודים, לא זרזו את אנשי קהילתם לצפות בסרטים, למרות הצורך הבריאותי.

הערות

- 1 ד"ר א' מירקין, "דער קינעמאטאגראף, מאווינג פיקטשורס", די צוקונפט, 20, 1.1.1915, עמ' 49 (להלן: מירקין, "דער קינעמאטאגראף"). כאן ובכל מקום שלא צוין אחרת התרגום מידיש הוא שלי.
- 2 Arthur B. Emmons, "Boston Parks Shows", *Journal of American Medical Association*, 14.8.1915, pp. 642-643. **בין שתי מלחמות עולם**, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים 2011, עמ' 121-122. עבודת הדוקטור נכתבה בהנחיית פרופ' אלי לדרהנדלר.
- 3 מישל פוקו, "הולדת הרפואה החברתית", מצרפתית: דפנה בירנבוים-כרמלי, **מטעם: כתב עת לספרות וביקורת רדיקלית**, 18 (יוני 2009), עמ' 88.
- 4 גיא ביינר, "גילוייה מחדש של מגפת השפעת הגדולה", **זמנים**, 113 (2011), עמ' 8-9 (להלן: ביינר, "גילוייה מחדש").
- 5 Ilaria Barberies, Nicola L. Bragazzi & Mariano Martini, "The History of Tuberculosis: From the First Historical Records to the Isolation of Koch's Bacillus", *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, 58(1), (2017), pp. E9-E12; Alan M. Kraut, "Immigration, Ethnicity Kraut, *Immigration, Ethnicity and Pandemic*", *Public Health Report*, 125(3), (2020), pp. 123-133 (להלן: Kraut, "Immigration, Ethnicity and Pandemic"); דבורה רבורק, "מצבם הבריאותי של מהגרים יהודים באיסט סייד התחתון של ניו-יורק" (להלן: רבורק, "מצבם הבריאותי"), בתוך: אריה גרטנר ויונתן סרנה (עורכים), **יהודי ארצות הברית, ירושלים: מרכז זלמן שז"ר**, 1992, עמ' 183-224 (להלן: גרטנר וסרנה [עורכים], **יהודי ארצות הברית**); גיא ביינר, "גילוייה מחדש", עמ' 4, 7.
- 6 אריה גרטנר, "המהגר היהודי באנגליה בשנים 1870-1914", בתוך: הנ"ל (עורך), **יהודי אנגליה בעת החדשה, ירושלים: מרכז זלמן שז"ר, החברה ההיסטורית הישראלית**, 1981, עמ' 126-127, 142.
- 7 Arthur B. Emmons, "Boston Parks Shows", *Journal of American Medical Association*, 14.8.1915, pp. 642-643.
- 8 סרטים ייעודיים הם סרטונים וסרטים לצורכי הוראה והשכלה שיעודם הוא לימודי ולא תעמולתי. להגדרת "סרט ייעודי" ראו: יעל אוהד-קרני, "חינוך וטכנולוגיה לפני מאה שנים: השיח על לגיטימיות השימוש בקולנוע בהוראה בקרב יהודי ארצות הברית", **במעגלי חינוך**, 8 (ספטמבר 2019), עמ' 6-7.
- 9 Irving Howe, *The World of Our Fathers*, New York: Schocken Books, 1990, pp. 148-151.
- 10 שלום עליכם, **מוטיל בן פייסי החזן**, מידיש: א"ד ברקוביץ', תל אביב: דביר, 1958 עמ' קע-קעב.
- 11 גור אלרואי, **המהפכה השקטה: ההגירה היהודית מהאימפריה הרוסית 1875-1914**, ירושלים: מרכז שז"ר, 2008, עמ' 17-13. אלרואי מקדים את ראשיתו של גל ההגירה השלישי לשנים 1875-1878.
- 12 יונתן סרנה, "מיתוס האין חזרה: שיבת היהודים למזרח אירופה 1881-1914", בתוך: גרטנר וסרנה (עורכים), **יהודי ארצות הברית**, עמ' 225-238; רבורק, "מצבם הבריאותי". מנהיגים כמו הרב סטפן סמואל וייז נאבקו למגר מחלות שפקדו נשים שעסקו בזנות (שכונתה "עבדות לבנה"). הקהילות היהודיות ניסו להילחם בתופעת הזנות ואף הושיטו עזרה רפואית לקורבנותיה.
- 13 נרב דוידוביץ' ושפרה שוורץ, "הגירה, בריאות וכור היתוך ישראלי", **עיונים בתקומת ישראל**, 13 (2003), עמ' 182; Dorothy Porter, *Health, Civilization, and State: A History of Public Health*; 182, London New York: Routledge, 1999 *from Ancient to Modern Times*.
- 14 Porter, *ibid.*
- 15 אירוויין ילוביץ', "מהגרים יהודים ותנועת הפועלים האמריקנית 1900-1920", בתוך: גרטנר וסרנה, **יהודי ארצות הברית**, עמ' 266, הערה 21.

- 16 הסברה שמטרתה להעלות את מודעות הציבור לעניינים בתחום הבריאות, במיוחד בקרב מהגרים חדשים, הייתה יכולה להציל חיים. בדומה למאמצייהן של רשויות בריאות הציבור להסביר איך להימנע מהידבקות במחלות שנפוצו במאה העשרים כמו האיידס, כך הייתה השחפת המחלה המדבקת והקטלנית ביותר במאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים. Georgina D. Feldberg, *Disease and Class, Tuberculosis and the Shaping of Modern North American Society*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1995, p. 81
- 17 <https://pnhp.org/a-brief-history-universal-health-care-efforts-in-the-us/>
- 18 <https://www.ohsu.edu/historical-collections-archives/public-health-progressive-era>
דברים כח, כב; ויקרא כו, טז.
- 19 רוברט קוך נפגש כעבור זמן עם תומס א' אדיסון כדי לייעץ לו בהפקת סרטי בריאות.
- 20 הארגון UHT (United Hebrew Trade), האיגודים המקצועיים היהודים המאוחדים, בדק בשנת 1911 את העובדים בתעשיית המעילים, ומצא שרק כשליש מהעובדים היו בריאים. ראו דבורק, "מצבם הבריאותי", עמ' 208. באותה שנה מתו 140 פועלות טקסטיל, רובן יהודיות, בשרפה במפעל בניו יורק. עובדה זו השפיעה על המודעות בציבור לצפיפות במקומות עבודה.
- 21 בשנת 1903 המציא איטאלו מרצ'ינוב מהעיר ניו יורק גביע גלידה חד-פעמי מוופל אכיל כצעד לשמירה על היגיינה. עד אז השתמשו בגביע זכוכית ("penny lick"). גביע הוופל הפך לפטנט ונפוץ בכל רחבי ארצות הברית, ככל הנראה בשל מגפת השחפת (*Harper's Weekly*, 20.6.1903, editorial).
- 22 במחקר מיקרוביולוגי הוכיח לואי פסטר את הקשר בין חיידקים למחלות שעוברות במזון ובחלב לא מפוסטר (לא ברור אם חלב לא מפוסטר נזכר כמזון, או הוא נוסף על המזון), ומאוחר יותר מצא את הגורמים לכלבת. כבר בשנת 1854 נוצרה מודעות לקשר שבין מצב היגייני להתפשטות מחלות אפידמיות. בשנה זו נקבע בלונדון בשיטות מדעיות שנהר התמוזה הוא מקור למחלות שונות, מכיוון שאיש אינו מטפל בכניסת ביוב למי השתייה שמקורם בנהר.
- 23 שירה של אמה לזרוס, שבו היא קוראת לקבל את החלשים בחברה, הפך להמנון לאומי אמריקני והוא חרוט על פסל החרות בשערי ניו יורק. האומנם רשויות המדינה דאגו לבריאותם של המהגרים לאחר בואם. מייקל פ' קרמר, "אמה לזרוס מגלה את אמריקה בסונטה, 1492", בתוך: מירי אליאב-פלדון (עורכת), *בעקבות קולומבוס: אמריקה 1492-1992*, ירושלים: מרכז שז"ר, 1997, עמ' 159-161.
- 24 Kraut, *Immigration, Ethnicity and Pandemic*
- 25 גרייס אבוט, עובדת סוציאלית, העידה מניסיונה בעבודה עם מהגרים בשיקגו כי יש חשיבות מכרעת להסברה בקרב מהגרים שלא ידעו אנגלית, ולכן לדעתה סרטים הם כלי מוצלח לביצוע משימה זו. ראו: Grace Abbot, *The Immigrant and the Community*, New York: Century Company, 1917, 2nd edition 1921, p. 145
- 26 בהיעדר פס קול בסרטים האילמים (Silent Films), השתמשו השחקנים לעיתים בהדגשה גרוטסקית של שפת הגוף והבעות הפנים (מימיקה) להבעת רגשות ומחשבות, לשיקוף הקונטקסט, היחס לדמויות אחרות ולעליה.
- 27 יש גישות דתיות שונות לאחריותם של אנשי דת כמו רבנים לבריאות הפרט והציבור. בתפיסתו של הרב קוק, תיקון המדינה בכלל ותיקון בריאות הגוף בפרט כלולים במצוות, והם חלק מהבריאה והתרבות האנושית, ולכן יש לפעול באחריות ולשמור על בריאות הציבור. ראו: בנימין איש שלום, *הרב קוק: בין רצינונליזם למיסטיקה*, תל אביב: עם עובד, 1990, עמ' 100. ככל הנראה לא זו הייתה הגישה בקרב רוב הרבנים בארצות הברית.
- 28 Morris Fishbein, "Jewish Immunity and Susceptibility", *The Sentinel*, January 1914, p. 21
- 29 Debórah Dwork, "Health Conditions of Jews on the Lower East Side of New York 1880-1914", *Medical History*, 25 (1981), 1-33
- מקובץ מכתבים של מהגרים לעורך העיתון פארווערטס, שנאספו במהלך השנים, ראו: Isaac Metzker (ed.), *A Bintel Brief: Sixty Years of Letters from the Lower East Side to the Jewish Daily*

- ישירות על מחלת השחפת ראו עמ' 88, 93. *Forward*, New York: Schocken Books, 1971, pp. 40-44, 110-111
- 30 מתוך: Department of Commerce and Labour, Bureau of The Census E. Dana IIIJRA'ND, Director Bulletin 104, Mortality Statistics: 1908, General Death Rates, Causes of Death & Occupational Mortality Second Decennial Revision of the International Classification of Causes, Washington 1909, p. 15
- 31 *The Salt Lake Tribune*, 21.9.1910, p. 14
- 32 Weldon J. Cobb, "A Political Vendetta: Teaching by Moving Pictures, Surgical Operations and Nervous Diseases Before the Camera", *Farms and Farmers*, 1908, p. 4
- 33 "דיא שפראכלאזע שפראך וואס טהוט ריידען א סך", דיא ווארהייט, 5.5.1913, עמ' 4.
- 34 *How a Mosquito Operates*, USA, 1912, dir.: Winsor McCay, B&W, animated, 6 min (להלן: *How a Mosquito Operates*)
- 35 "אני מאמין שהסרט ישנה לחלוטין את מערכת החינוך שלנו, ושבתוך שנים מועטות הוא יחליף במידה ניכרת, אם לא באופן מוחלט, את השימוש בספרי לימוד". תומס אלווה אדיסון, יולי 1913.
- 36 תומאס אלווה אדיסון, ממציא מוכר בארצות הברית, וידוע בזכות המצאת נורת החשמל ומסרטה הקולנועי, התבקש להפיק בעזרת חברת הסרטים שלו סרטי הסברה בנושא הבריאות למניעת התפשטות מגפות. הוא סיפק סרטים קצרים לרשויות בריאות הציבור, כולל ארגונים וולונטריים כמו הצלב האדום. ראו: <https://www.loc.gov/collections/edison-company-motion-pictures-and-sound->
- 37 הפקת סרטים ייעודיים לשיפור בריאות הציבור מטעם מחלקת הבריאות של מדינת יוטה. *Salt Lake City Tribune*, 2.10.1910. Here is a Chance of Utah Dairies, Opportunity is Given to Compete at National Dairy Show in Chicago
- 38 Red Cross Shows Moving Pictures, *The San Francisco Call*, 30.11.1911, p. 7
- 39 Frederic J. Haskin, "Schools Help to Combat Disease... Moving Pictures Are New Textbook!", *El Paso Herald*, Texas, 21.9.1911, p. 1
- 40 כותרת מאמרו של פרדריק חסקין מ-1912 – Moving Pictures Are New Textbook! – מבטאת את המחשבה הזאת. המאמר הופיע בתקופה זו, כאשר מערך ההסברה החזותי היה בראשית דרכו, הוצג המאבק למען אוויר נקי והיגיינה, בעזרת חניכי התנועה המתודיסטית ואנשי חיל הים במאבק למניעת המגפה, בין השאר על ידי הקרנת ארבעה סרטי בריאות בבתי ספר, כמו *The Awakening of John Bond*, על שתיית חלב מורח-נקי. 21.9. *El Paso Herald*, Texas, 1912. מאמר מורחב על הקשר שבין שחפת לאוויר נקי, ראו: יעקב מאגידאו, "דיא טוברקולאזיס אויסשטעלונג אין ניא יארק", באלטימאר אמעריקאנער, 1.1.1909.
- 41 בשנת 1906 ערך ארגון AALL קמפיין למען ביטוח בריאות.
- 42 "Family Desertion and Discussion", *Salt Lake Tribune*, Sunday, 11.6.1911
- 43 *How a Mosquito Operates; Falling Leaves*, USA, 1912, Dir.: Joseph M. Leaverling / Alice Guy, B&W, 12 min., retrieved from Film archive, Library of Congress, Washington DC., http://www.imdb.com/title/tt0210675/?ref_=rvi_tt; *The Awakening of John Bond*, USA, 1911, dir.: Oscar Apfel and Charles Brabin, *The New York Tribune*, 30.6.1912, p. 16
- 44 פיליפ רות', נמסס, מאנגלית: אמיר צוקרמן, אור יהודה: זמורה ביתן, 2014, עמ' 8-9. בספרו מזכיר רות' את מגפת הפוליו, מחלה נגיפית שפרצה בצפון ארצות הברית ב-1916 וגרמה למותם של 6,000 איש ולעשרות אלפי מקרים של שיתוק. אומנם הנגיף בודד בשנת 1908, אך אורח התפשטות המחלה

- והקשר שלה לתנאי תברואה לא היו ידועים. החיסון למחלה התגלה רק ב-1950. בניו יורק הואשמו מהגרים איטלקים בהפצת המחלה בשל חוסר מודעות להגיינה. משפחות יהודיות חששו לשלוח את ילדיהן לשחק במגרש המשחקים, שמא יידבקו עקב מגע עם חפצים ואנשים שאינם שומרים על הגיינה. ראו Kraut, *Immigration, Ethnicity and Pandemic*. נוסף על כך התעורר במשפחות אלה חשש שבשל היותן משפחות של יהודים מהגרים, אם ילדיהן יצאו למגרשי המשחקים, יאשימו אותן שהן הביאו עימן את המחלה.
- 45 למשל: *The Invisible Enemy*, 1916; *The White Terror*, 1915
- 46 *New York Tribune*, 30.6.1912, p. 16
- 47 *The New York Times*, 7.2.1915, p. 3
- 48 *The Bemidji Daily Pioneer*, Minnesota, 8.12.1914
- 49 *The Washington Times*, 2.8.1916
- 50 *The Jewish Chronicle*, 8.5.1910, p. 17, וכן שבועיים מאוחר יותר, *The Jewish Chronicle*, 26.8.1910. ממכתבים שנשלחו מלונדון נודע על כאלף חולים יהודים שמתו משחפת בשנת 1912, רובם מנוקקי הקהילה: הזמן, וילנה, 30.6.1913, עמ' 2.
- 51 סרט הסברה בריטי קצר מסביבות שנת 1910 ובו עלילה, על מנהל המפיץ חיידקי שפעת בעת עבודתו במשרד. הסרט אילם. באמצעות הכתוביות מועבר המסר על ריחוק חברתי למניעת מגפה. באחת הכתוביות נכתב ד"ר ויין [נבון] מסיביר שיש להימנע משהייה בצפיפות במקומות סגורים. ראו: <https://www.huntleyarchives.com/preview.asp?image=1006391&itemw=2&itemf=0001&itemstep=1&itemx=8>
- 52 מוטי זלקין, "וילנה של מטה: עיר 'כאם' ועיר כ'בת'", בתוך: עמנואל אטקס, דוד אסף ויוסף קפלן (עורכים), *אבני דרך: מסות ומחקרים בהיסטוריה של עם ישראל, שי לצבי (קותי) יקותיאל, ירושלים: מרכז שז"ר, תשע"ו*, עמ' 255–258. על היחס למגפות כעונש בקרב יהודים בימי הביניים ראו: רון ברקאי, "על מות ילדים במגפה השחורה", בתוך: מירי אליאב פלדון ויצחק חן (עורכים), *נשים זקנים וטף: קובץ מאמרים לכבודה של שולמית שחר, ירושלים: מרכז שז"ר, 2001*, עמ' 69, הערה 9.
- 53 Annie A. Reis, "Woman and her Club", *The Sentinel*, 10.11.1911, p. 24
- 54 על שותפות רעיונית עם תנועת צדק חברתי (Social Gospel), ראו: נעמי ר' כהן, "האמריקניזציה של היהדות", בתוך: גרטנר וסרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית*, עמ' 146–150.
- 55 של רבי אדגר מגנין ראו: מיכאל גבלר, *אימפריה משל עצמם, כיצד המציאו היהודים את הוליווד*, תל אביב: עם עובד, 1988, עמ' 289–291.
- 56 ב-1919 הרצה ויז לפני הורים בשיקגו בניסיון לשכנעם שנכון להמשיך ללמד ילדים אמריקנים בעזרת סרטים וסרטונים. הוא טען שאין צורך לחסום את המדיום הזה ולדחותו לחלוטין, אלא לפקח על השימוש בו בכתי הספר. התנגדותם של הורים נבעה במקרים רבים ממעמדו הנחות של הקולנוע בעיני מנהיגים יהודים בכירים בתקופה זו.
- 57 סמסון בנדרלי (1876–1944) תמך בשימוש בשיקופיות ובסרטים ללימוד עברית. ראו: Benderly's letter to Dr. Alexander Dushkin, 9.2.1925, *J. L. Magnes Archive*, Central Archive for the History of the Jewish People, Jerusalem, #P134/7
- 58 *דיא ווארהייט*, 5.5.1913, עמ' 4–5. בכתבה נכתב כי לסרטים יש תפקיד חשוב בלימוד רפואה ובמניעת תחלואה ומוות. כתבה בעיתון *Chicago Sentinel* מ-8.4.1913 מזכירה תערוכת הסבר על המגפה, אך לא נזכר שם שימוש בסרטים.
- 59 *New York Times*, 23.6.1913; "Films in Parks", *The Evening World*, New York, 23.6.1913, p. 4
- 60 *B'nai B'Brith Messenger*, 22.1.1915. בהודעה נכתב: "כולם מוזמנים, הכניסה חינם".
- 61 מודעת הפרסום למאמר של מירקין הודפסה בעיתון *פארווערטס*, 5.1.1915, הספרייה הלאומית, ירושלים, Mic film # PF 88, Jan-March 1915

- 62 מירקין, "דער קינעמאטאגראף", עמ' 43-49.
- 63 ייתכן שמירקין הסתמך על מאמרים שנכתבו אז בעיתונות מקצועית אמריקנית.
- 64 "דער קינעמאטאגראף", דער פריינד, 28.2.1913, עמ' 19.
- 65 מירקין, "דער קינעמאטאגראף", עמ' 49.
- 66 מרכז הצלב האדום לבריאות הוא בכל מקרה שירות גדול. הוא מלמד אנשים כיצד למנוע חולי ומגפה. זה נעשה בדרכים מעניינות ומושכות רבות – קודם כול על ידי הפצת ספרות בריאות פופולרית ובאמצעות הרצאות [בנושא] בריאות, המאירות בעזרת שיקופיות פנס או סרטי קולנוע בריאותיים".
The Logan Republican, 19.8.1920, p. 3, image 3; *The Herald*, New Orleans, 26.8.1920, p. 10
- 67 USA, 1919, dir.: Edward H. Griffith, B&W, silent, Production by American Social Hygiene Association. National Archive and Records Administration
- 68 *The Chicago Sentinel*, 13.10.1922, p. 6: ראו גם: *B'nai B'rith Messenger*, 22.8.1919, pp. 6-7
- השחפת פגעה בחיילי ארצות הברית בחזית המערבית באירופה בשנת 1918, ובמקביל תקפה אותם השפעת הספרדית. הצורך ליידע את הציבור בחומרת המגפות הביא את הכותב להמליץ על הקרנת סרטי בריאות כדי לסייע במניעת התפשטותן בקרב אזרחים. הסרט שהופץ בהקשר זה והופיע בכתבה היה *The Gift of Life*, USA, 1920
- 69 פון ל' באראדולין, "נאטור און וויסענשאפט, מואווינג פיקטשורס פון מי קראסקאפישע באשעפעניסע",
דיא ווארהייט, 29.1.1918, עמ' 5.
- 70 *The Jewish Monitor*, 12.12.1919, p. 2